

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.5(2).2023.17
UDC 378.091.3:159.9-051]:364.62-058.62

STATE OF RESEARCH ON THE PROBLEM OF THE READINESS OF A PSYCHOLOGIST TO THE CORRECTIVE AND RESTORATION WORK WITH THE VICTIMS OF THE CONSEQUENCES OF WAR

Iryna Tarasova

2nd year postgraduate student
of the Department of Practical Psychology,
Dragomanov Ukrainian State University,
9 Pyrohova str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0004-9266-7853>
e-mail: valuearhiv@gmail.com

Abstract. *The problem of a psychologist's readiness for corrective and restorative work with war victims is becoming more and more urgent in Ukraine and the world. The number of injured people as a result of the war is constantly increasing.*

The purpose of this study is to study the theoretical foundations of the problem of the readiness of psychologists for correctional and restorative work, to study the essence of such concepts as: «readiness», «psychological readiness», «corrective and restorative work». The tasks of the research are the analysis of existing approaches to determining the essence of readiness for professional activity, the generalization of researchers' efforts to understand the concept of a psychologist's readiness for correctional and restorative work. The article examines the essence of the concept of «readiness» as a multifaceted construct, which includes aspects of personality qualities (motivation, volitional and emotional characteristics), aspects of psychological state, aspects of orientation to action. The relationship between readiness and performance has been established. Approaches to the content of the concept of «readiness for professional activity» are considered, the specifics of readiness for the professional activity of a psychologist are outlined. The author's vision of the essence of the concept of «readiness to perform professional activity» is offered. The readiness for the professional activities of a psychologist in the context of correctional and restorative work is characterized as such, where the component of the psychologist's focus on work plays a key role. Attention is drawn to the methods that can be used in the process of corrective and restorative work. The features of correctional and restorative work with people affected by the war are considered.

It was noted that the specifics of correctional and restorative work with war victims require a specialized approach. Different levels of tasks of corrective and restorative work are outlined: corrective (correction of deviations), proactive (prevention of deviations) and developmental (stimulation of development and enrichment of the meaning of life). It is noted that directed corrective and restorative work may include therapy, counseling, psychological training and other methods aimed at restoring mental health and improving the quality of life. Approaches to determining the effectiveness of corrective and restoration work were analyzed, parameters for measuring such effectiveness were established: client satisfaction, positive changes in correction subjects.

Key words: *readiness, psychological readiness, corrective and restorative work, psychocorrection.*

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.5(2).2023.17
УДК 378.091.3:159.9-051]:364.62-058.62

СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ГОТОВНОСТІ ПСИХОЛОГА ДО КОРЕКЦІЙНО- ВІДНОВЛЮВАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПОСТРАЖДАЛИМИ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ

Тарасова І. О.
аспірантка 2-го курсу
кафедри практичної психології,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0009-0004-9266-7853>
e-mail: valuearhiv@gmail.com

Анотація. Проблема готовності психолога до корекційно-відновлювальної роботи з постраждалими від війни стає дедалі актуальнішою в Україні, і світі. Кількість постраждалих людей внаслідок війни постійно збільшується.

Метою даного дослідження є вивчення теоретичних основ проблеми готовності психологів до корекційно-відновлювальної роботи, вивчення сутності таких понять як: «готовність», «психологічна готовність», «корекційно-відновлювальна робота». Завданнями дослідження є аналіз існуючих підходів до визначення сутності готовності до професійної діяльності, узагальнення напрацювань дослідників щодо розуміння поняття готовності психолога до корекційно-відновлювальної роботи. У статті розглянуто сутність понять «готовність», як багатогранного конструкту, що включає в себе аспекти якостей особистості (мотивація, волюві та емоційні характеристики), аспекти психологічного стану, аспекти спрямованості на дію. Встановлено взаємозв'язок між готовністю та результативністю. Розглянуто підходи щодо змісту поняття «готовність до професійної діяльності», окреслено специфіку готовності до професійної діяльності психолога. Запропоновано авторське бачення сутності поняття «готовність до виконання професійної діяльності». Охарактеризовано готовність до професійної діяльності психолога у розрізі корекційно-відновлювальної роботи, як таку, де компонента спрямованості психолога на роботу відіграє ключову роль. Звернено увагу, на методи, які можуть використовуватися у процесі корекційно-відновлювальної роботи. Розглянуто особливості корекційно-відновлювальної роботи з людьми, що постраждали від війни.

Зауважено, що особливості корекційно-відновлювальної роботи з постраждалими від війни вимагають спеціалізованого підходу. Окреслено різні рівні завдань корекційно-відновлювальної роботи: корекційний (виправлення відхилень), проактивний (попередження відхилень) та розвиваючий (стимулювання розвитку та збагачення сенсу життя). Зазначено, що спрямована корекційно-відновлювальна робота може включати в себе терапію, консультацію, психологічні тренування та інші методи, направлені на відновлення психічного здоров'я та поліпшення якості життя. Проаналізовано підходи до визначення ефективності корекційно-відновлювальної роботи, встановлено параметри виміру такої ефективності: задоволеності клієнта, позитивні зміни у предметах корекції.

Ключові слова: готовність, психологічна готовність, корекційно-відновлювальна робота, психокорекція.

Вступ та сучасний стан проблеми дослідження. Військові дії на території України тривають вже майже 10 років, повномасштабна війна триває півтора роки і за оцінками експертів найближчим часом не можна розраховувати на її завершення. За оцінками Міністерства охорони здоров'я України (МОЗ) на сьогодні вже майже 15 мільйонів українців потребують професійної психологічної допомоги. Ця цифра буде неупинно зростати, адже наслідки військової агресії відчують на собі всі українці, навіть ті з них, хто на певний час покинув країну.

Екс-заступниця Міністра оборони України Ганна Маляр наголошує на нестачі професійних психологів, які могли б виконувати корекційно-відновлювальну роботу з військовими та постраждалими від війни особами. Думку розділяє посол Ізраїлю в Україні Міхаель Бродський, котрий публічно декларує позицію Ізраїлю щодо готовності міжнародної співпраці в сфері підготовки фахових психологів.

За оцінками міжнародних експертів після війни Україні знадобиться понад 30 тисяч психологів. Нині перед українським суспільством постає важливе питання: підготовки спеціалістів у галузі психології, формування готовності психологів до корекційно-відновлювальної роботи з постраждалими від війни.

Поняття готовності психолога до корекційно-відновлювальної роботи з постраждалими від війни лишається не вивченим і потребує додаткового ґрунтового аналізу.

Мета дослідження: проаналізувати стан дослідження проблеми готовності психологів до корекційно-відновлювальної роботи з постраждалими від війни, узагальнити та систематизувати теоретичний матеріал з даної проблеми.

Завдання дослідження: проаналізувати теоретичні підходи до визначення понять: «готовність», «готовність до професійної діяльності», «корекційно-відновлювальна робота»; узагальнити та систематизувати теоретичний матеріал щодо наявного стану готовності психолога до корекційно-відновлювальної роботи; окреслити перспективи та напрямки корекційно-відновлювальної роботи в Україні в умовах війни.

Для реалізації мети і завдань нами обрано такі **методи дослідження:** теоретичний аналіз наукової літератури для з'ясування стану досліджуваної проблеми, узагальнення наявного практичного досвіду корекційно-відновлювальної роботи в Україні в умовах війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Така дефініція, як «готовність» розглядалася багатьма вченими. Більшість дослідників схиляються до думки, що «готовність» можна розглядати, як складний багатокомпонентний конструкт. Першою з його складових є якості індивіда: мотиваційні, вольові, емоційні. Другу складову можна описати як певний психологічний стан, що забезпечує реалізацію можливостей. І третя складова – це спрямованість індивіда на виконання дій. Інша частина дослідників (С. Максименко, В. Зливко та інші) акцентують увагу на тому, що «готовність» можна розглядати як рівень розвитку особистості.

Готовність психолога до корекційно-відновлювальної роботи також можна розглядати в розрізі більш загального поняття «готовність до професійної діяльності», оскільки корекційно-відновлювальна робота є однією з основних частин професійної діяльності психолога. Дослідження питання «готовності до професійної діяльності» здійснювалося цілою низкою вітчизняних та закордонних науковців. Як і з дослідженням будь-якого багатокомпонентного та складного явища, думки науковців відрізняються в залежності від підходів.

Так прихильники *функціонального підходу* визначають готовність до професійної діяльності, як стан активізації психологічних функцій, умінь, мобілізації фізичних

та розумових ресурсів, при цьому наполягаючи на тимчасовій природі такого стану. Узагальнюючи, можна сказати, що при такому підході до розуміння сутності поняття готовності до професійної діяльності остання сприймається як специфічний емоційно-вольовий стан. Функціональний підхід до визначення поняття готовності до професійної діяльності був історично першим і на наступних етапах дослідження з'явилися інші підходи.

Особистісний підхід базується на тезі, що готовність до професійної діяльності є проявом індивідуальних якостей особистості, при цьому такі якості мають бути пов'язані з характером діяльності. О. Бондарчук акцентує увагу на тому, що готовність до професійної діяльності – це пошук форми особистісної реалізації. Відповідно до цієї тези, науковець виокремлює три рівні готовності: особистісний, предметний та трудовий [4]. Ж. Піаже, Дж. Брюнер розглядаючи поняття «готовності», зосереджують увагу на тому, що важливими є психологічні пізнавальні процеси, котрі можуть або підсилювати, або послаблювати вольові компоненти.

З позиції *особистісно-прагматичного підходу* готовність до професійної діяльності розглядається як багатоскладовий прояв низки сторін особистості (М. Томчук), за рахунок якого індивід може вирішувати задачі, які він ставить перед собою в тій чи іншій сфері діяльності.

В розрізі *структурного підходу* готовність до професійної діяльності розглядається як злиття функціональних та операційно-особистісних компонентів, що мають динамічну структуру з функціями залежності.

В рамках *прагматичного підходу* готовність до професійної діяльності розглядається, як особистісна ідентичність, яка стає можливою внаслідок розвитку таких психологічних особливостей як самосвідомість, мотивація, рефлексія, орієнтація [6].

Згідно *рефлексійно-прагматичного підходу*, поняття готовності до професійної діяльності розкривається через п'ять компонентів: піклування, латеральність, дивергенція сприйняття, локус контролю, ідентифікація та динамічний баланс. К. Роджерс стверджує, що готовність до того чи іншого виду діяльності являє собою розвинуту систему переконань, поглядів, вольових якостей, інтелектуальних якостей, знань, умінь, поглядів, націлених на конкретну поведінку.

Аналізуючи різні підходи до визначення поняття готовності до професійної діяльності, можна зауважити, що всі вони виділяють одну з двох або обидві ключові характеристики явища: готовність як певний психічний стан, готовність, як сукупність властивостей та якостей індивіда. О. Тарновська розглядає готовність до виконання професійної діяльності як структуру, що містить три взаємозумовлені та взаємозалежні підструктури: функціональну, емоційну, особистісну. Де під функціональною підструктурою розуміється комплексне поняття, що містить мотиваційну, когнітивну, операційну складові, необхідні для вирішення професійних завдань. Під емоційною підструктурою розуміється налаштованість на вирішення таких завдань, а під особистісною – професійно значущі якості індивіда [3].

А. Бандура розглядає поняття готовності до професійної діяльності як дворівневе особистісне утворення. На першому рівні готовність можна тлумачити, як бажання, прагнення опанувати професію, на другому – підготовленість та власне здатність до професії. Кожному рівню властиві певні компоненти. Так для першого рівня це: мотивація (потреба в праці, зацікавленість у професійній діяльності, бажання зайняти певний соціальний статус, оволодіти престижною професією, досягти матеріально благополуччя), пізнавальний (необхідність та значимість професії), емоційний (гордість за професією), вольовий (вміння мобілізації сил). Для

другого рівня характерна сформованість необхідних для успішної діяльності якостей, знань, умінь.

М. Д'яченко, виділяє довготривалу або загальну готовність до професійної діяльності та короткострокову або ситуативну готовність до професійної діяльності. Загальна готовність – це стійка система важливих для професії якостей індивіда, досвід, знання, навички, необхідні для результативної діяльності. Загальна готовність визначає потенційну можливість виконувати професійні завдання та досягати результатів. В той же час загальна готовність знаходиться в залежності від ситуативної готовності. Під ситуативною готовністю розуміється настрій в певний момент часу, актуалізація загальної готовності, що підвищує її дієвість. Дві форми готовності є взаємопов'язаними та взаємозалежними: ситуативна готовність залежить від загальної, в свою чергу загальна визначає ситуативну продуктивність мислення, пам'яті навичок, знань, всієї діяльності.

Узагальнюючи підходи до розуміння поняття «готовності» з боку різних дослідників, можна говорити що це багатокомпонентне поняття. Тому структура психологічної готовності є складним синтетичним психічним утворенням, котре поєднує різні для різних видів діяльності мотиваційні, когнітивні, операційні, процесуальні, емоційні, вольові компоненти (М. Томчук).

Готовність психологів до професійної діяльності на думку В. Панка, передбачає наявність низки професійно-значущих властивостей (адекватна самооцінка, сенситивність, емпатійність, толерантність, відсутність проєкцій тощо), а також когнітивних вмінь (слухати, встановлювати контакт, переконувати і розмовляти тощо).

Аналіз наукових джерел дозволив нам сформулювати **авторське бачення** сутності поняття готовності до виконання професійної діяльності. Це певний психічний стан, який характеризується самосвідомістю, мотивацією, рефлексією, спрямованістю, самоорганізацією, доповнений навичками, званнями, вміннями та компетенціями, направлений на виконання певних видів діяльності та самореалізацію індивіда через них. На відміну від поняття «готовності» та, зокрема «готовності до професійної діяльності», поняття «корекційно-відновлювальної роботи» залишається не повністю дослідженим.

В психології корекцію можна розглядати як виправлення тих психологічних феноменів, які перешкоджають розвитку чи функціонуванню особистості. Психокорекція – це система дій, направлена на виправлення поведінкових, емоційних, інтелектуальних аспектів особистості за допомогою засобів психологічного впливу [1, с. 137]. Таким чином, під час психокорекційної роботи відбувається вплив на психологічні розлади, котрі впливають на деформацію особистості.

Психокорекція є однією із складових психологічної допомоги на ряду з психодіагностикою, психотерапією, психологічним консультуванням та іншим. Серед особливостей психокорекції слід відмітити наступні: має на увазі роботу лише зі здоровими людьми, котрі мають певні психологічні труднощі; орієнтується на розвиток потенціалу особистості.

Дискусійним лишається питання розмежування термінів «психокорекції» та «психотерапії» (Я. Андрушенко, Т. Дуткевич, О. Осика). Подібність у вимогах до особистості клієнта, засобах надання допомоги, рівні професійної підготовки спеціаліста, засобах та методах здійснення впливу, роблять ці два поняття, якщо не тотожними, то близькими за своєю суттю.

С. Кузікова та інші дослідники схиляється до думки, що термін «психологічна корекція» виник як заміна терміну «психотерапія» через укорінене в суспільній

свідомості хибне враження, що психотерапія може здійснюватися лише людьми з медичною освітою. На противагу цій думці, О. Осика та інші дослідники навпаки розмежовують поняття «психотерапії» та «психокорекції», обстоюючи думку, що психотерапія – це система медико-психологічних засобів, котрі застосовує лікар для лікування різноманітних захворювань. І в цьому контексті про схожість психотерапії та психокорекції не може бути мови. Адже психологічна корекція передбачає роботу із здоровими людьми, які лише мають проблеми психологічного характеру. Таким чином, психологічна корекція – це сукупність психологічних прийомів, котрі застосовує психолог для виправлення недоліків психології чи поведінки здорової людини.

Наголошуючи на специфіці психокорекційного впливу, фахівці схильні його відмежовувати від розвиваючого та психотерапевтичного процесів. Основну відмінність психокорекційних впливів вони схильні бачити в тому, що психокорекція має справу з сформованими рисами і спрямована на їх виправлення. Основне завдання розвитку у тому, щоб сформувати в людини відсутні або недостатньо розвинені психологічні якості. Психокорекцію від психотерапії відрізняють суб'єкт, предмет та засоби впливу. Суб'єкт психотерапії – лікар, предмет – психосоматичні захворювання та психічні розлади, використовувані засоби – медико-психологічні. Суб'єкт психокорекції – психолог. Він використовує психологічні засоби, допомагаючи клієнту впоратися із труднощами психологічного характеру.

Відрізняють такі специфічні риси психокорекційного процесу:

– орієнтований на клінічно здорову особистість, що має у повсякденному житті психологічні труднощі;

– акцентує здорові сторони особистості;

– націлений на сьогодення та майбутнє клієнтів;

– передбачає надання середньострокової допомоги;

– ґрунтується на ненав'язливому ціннісному вкладі психолога;

– спрямований на зміну поведінки та розвиток особистості клієнта.

Концепція корекційно-відновлювальної роботи в психології була розвинута та вивчена багатьма науковцями і психологами. Альфред Адлер розробив концепцію корекційно-відновлювальної роботи через індивідуальну психологію та адлеріанську психотерапію. Згідно А. Адлера, корекційно-відновлювальна робота – це психологічний підхід до вирішення психологічних проблем, спрямований на відновлення функцій та розвиток особистості.

Автор концепції когнітивної терапії Аарон Бек, розглядав її саме як один з методів корекційно-відновлювальної роботи в психології. Згідно А. Бека, корекційно-відновлювальна робота – це процес, спрямований на виправлення негативних відхилень у психічному стані та поведінці особи шляхом терапії та психологічних методів.

Карл Роджерс розвинув гуманістичку психологію та психотерапію, акцентуючи увагу на самореалізації та взаємоприйнятті як ключових аспектах корекційно-відновлювальної роботи. Корекційно-відновлювальна робота – це робота, що полягає у відновленні гармонії в психіці та наданні особистості допомоги у подоланні психологічних труднощів [6, с. 102].

Серед вітчизняних науковців, які займалися вивченням питання корекційно-відновлювальної роботи, можна виділити І. Голода, А. Луцака, Н. Слисаренко, а Т. Козлова, Б. Стеценко, М. Толстова зосередили свою увагу на вивчені особливостей корекційно-відновлювальної роботи з постраждалими від війни. Така робота має свої особливості через те, що військові конфлікти можуть призвести до серйоз-

них фізичних, психологічних та соціальних наслідків. Зупинимось на деяких з цих особливостях.

Травми та стресові розлади. Багато ветеранів можуть стикатися з посттравматичними стресовими розладами (ПТСР) та іншими психологічними проблемами. Корекційно-відновлювальна робота повинна включати техніки для лікування цих станів.

Фізичні та медичні проблеми. Ветерани війни можуть мати фізичні порушення та медичні проблеми, які потребують спеціалізованої корекційної роботи.

Соціальна адаптація. Важливо надавати підтримку ветеранам у їхній соціальній адаптації. Це може включати в себе навчання навичкам пошуку роботи, взаємодію з родиною та спільнотою.

Родинна підтримка. Корекційно-відновлювальна робота повинна охоплювати і члени сімей ветеранів, оскільки вони також можуть бути постраждалими від наслідків війни.

Культурні та ідентичні аспекти. Важливо враховувати культурні та ідентичні аспекти ветеранів при проведенні корекційної роботи, оскільки вони можуть впливати на сприйняття та потреби постраждалих. Ці особливості вимагають спеціалізованого підходу до корекційно-відновлювальної роботи з ветеранами війни, і вони можуть включати в себе психотерапію, реабілітацію, психосоціальну підтримку та інші методи для поліпшення якості життя постраждалих осіб.

На ефективність корекційно-відновлювального процесу впливає безліч факторів: очікування клієнта, важливість для нього завдань, характер проблем, готовність клієнта до співпраці, очікування самого психолога, його професійний та особистісний досвід, тривалість та інтенсивність процесу та ін. Одним з важливих аспектів ефективності корекційно-відновлювальної роботи є готовність психолога до професійної діяльності. На думку О. Нагули, професійна готовність психолога до корекційного впливу включає три компоненти: теоретичну, практичну, особистісну.

Теоретична компонента являє собою володіння зі сторони психолога теоретичними знаннями основ корекційно-відновлювальної роботи, способів та методів її здійснення. Під практичною компонентою слід розуміти рівень володіння психологом конкретними методами та методиками корекційно-відновлювальної роботи. Особистісна компонента – психологічна пропрацьованість зі сторони психолога власних проблем у тих сферах, які він буде піддавати корекційному відновленню у клієнта.

Корекційно-відновлювальний процес, зазвичай, базується на створенні програм для вирішення завдань різних рівнів: корекційного – виправлення відхилень та порушень розвитку, вирішення труднощів розвитку; профілактичного – попередження відхилень та труднощів у розвитку; розвиваючого – оптимізація, стимулювання та збагачення змісту розвитку. Ефективність корекційно-відновлювальної роботи може бути визначена в параметрах задоволеності клієнта та самого психолога та позитивних змін у предметі корекції. Перший параметр виявляється у позитивних відгуках, оцінках та відносинах. Другий можна з'ясувати за допомогою спостереження за поведінкою клієнта поза корекційною ситуацією, думками експертів.

Наукова література виокремлює різні за спрямованістю види корекційно-відновлювальної роботи. Мова може йти про корекційно-відновлювальну роботу персоналу організації в рамках загального процесу управління, корекційно-відновлювальну роботу з дітьми в рамках загальноосвітнього процесу, особливо, якщо мова йде про інклюзивне навчання, корекційно-відновлювальну роботу з ув'язненими. Але для українських реалій найбільш важливою нині є корекційно-відновлювальна робота з людьми, котрі постраждали внаслідок військової агресії.

Українське законодавство чітко встановлює лише дефініцію, яка визначає поняття «дитина, постраждала від війни». Відповідно до Закону України «Про охорону дитинства», дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів – це дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні [2]. Визначення, яке дає Закон чітко і досить широко окреслює коло дітей, яких можна вважати постраждалими від військових дій та з якими можна проводити корекційно-відновлювальну роботу.

Однак, до людей, котрі постраждали від війни в Україні можна віднести:

- дорослих внутрішньо-переміщених осіб;
- людей, що стали свідками активних бойових дій та/або пережили окупацію;
- військовослужбовців та/або ветеранів;

Більше того, до категорії людей, котрі постраждали від військових дій та мають певні психологічні проблеми, котрі вимагають проведення фахової корекційно-відновлювальної роботи, можна віднести і людей, що вимушено покинули територію країни, і людей, котрі не стали свідками активних бойових дій, але отримали психологічну травму внаслідок ракетних ударів, членів родин людей котрі служать у війську, близьких та членів родин загиблих захисників України. Очевидно, що коло осіб, котрі можуть мати психологічні проблеми, котрі виникли внаслідок війни, є дуже широким. І в цьому контексті заяви міжнародних експертів та представників української влади про потенційно велику кількість українців, які потребують психологічної допомоги, є цілком виправданими.

Проведення корекційно-відновлювальної роботи з кожною з категорій людей, котрі постраждали від війни вимагає особливих підходів, формування спеціальних програм та розробку новітніх методик. Нині увага фахівців в основному зосереджена на питаннях проведення корекційно-відновлювальної роботи дітей, постраждалих від війни або військовослужбовців.

Корекційно-відновлювальна робота військовослужбовців збільшує стійкість до несприятливих психогенних впливів, корегує систему взаємовідносин особистості, пом'якшує соматичні та вегетативні розлади, формують активну позицію військовослужбовця щодо його роль в процесі отримання допомоги [4].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз наукових джерел показав, що поняття «готовності», «психологічної готовності», «готовності до професійної діяльності» на сьогодні є досить добре вивченими. Зважаючи на відмінність думок різних авторів, можна стверджувати, що вищеназвані поняття є складними, багатокомпонентними структурами.

Дослідження ж поняття «корекційно-відновлювальної роботи» можна вважати недостатнім. Ті з авторів, які вивчали та аналізували сутність корекційно-відновлювальної роботи, в своїй переважній більшості акцентують увагу на психокорекції, тобто лише на одній, корекційній, складовій. Разом з тим є проблеми щодо формування розуміння дефініції «особа постраждала від війни», якщо мова йде не про дітей, а про дорослих.

Можна констатувати наявність не лише проблеми нестачі кваліфікованих психологів, які могли б проводити корекційно-відновлювальну роботу, а й значні прогалини в розробці програм корекційно-відновлювальної роботи для різних категорій осіб, постраждалих від війни.

З огляду на зазначене вище, питання побудови визначення корекційно-відновлювальної роботи, опису кола осіб, яких можна вважати постраждалими від війни, розробки програм корекційно-відновлювальної роботи для різних груп осіб, постраждалих від війни можна вважати перспективними напрямками проведення подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойправ М. Загальна психологія : практикум : навчально-методичний посібник. Ніжин : НДУ, 2007. 288 с.
2. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. Дата оновлення : 14.07.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.
3. Канівець Т. М. Формування психологічної готовності студентів до здійснення майбутньої професійної кар'єри : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.10. Київ, 2013. 20 с.
4. Психологічна робота з військовослужбовцями – учасниками АТО на етапі відновлення : Методичний посібник / Кокун О. М. та ін. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2017. 282 с.
5. Маслоу А. Самоактуалізація і не тільки : Проблеми гуманістичної психології. Нью-Йорк : McGraw-Hill, 1967. 300 с.
6. Олпорт Дж. В. Особистість і соціальна зустріч : вибрані есе. Бостон : Press, 1997. 386 с.

REFERENCES:

1. Boiprav, M. (2007). *Zahalna psykhohohiia : praktykum [General psychology : practical] : navchalno-metodychnyi posibnyk*. Nizhin : NSU [in Ukrainian].
2. *Pro okhoronu dytynstva [On the protection of childhood] : Zakon Ukrainy № 2402-III*. (2001). Data onovlennia : 14.07.2023. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> [in Ukrainian].
3. Kanivets, T. M. (2013). *Formuvannia psykhologichnoi hotovnosti studentiv do zdiisnennia maibutnoi profesiinoi kariery [Formation of psychological readiness of students for future professional career]. Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
4. *Psykhologichna robota z viiskovosluzhbovtsiamy – uchasnykamy ATO na etapi vidnovlennia [Psychological work with servicemen – participants of the anti-terrorist operation at the stage of recovery] : Metodychnyi posibnyk*. Kokun O. M. (Ed.) et al. (2017). Kyiv, Naukovo-doslidnyi tsentr humanitarnykh problem Zbroinykh Syl Ukrainy [in Ukrainian].
5. Maslou, A. (1967). *Samoaktualizatsiia i ne tilky : Problemy humanistychnoi psykhohohii [Self-actualization and beyond : Problems of humanistic psychology]*. New York : McGraw-Hill [in English].
6. Olport, Dzh. V. (1997). *Osobystist i sotsialna zustrich [Personality and the Social Encounter] : vybrani ese*. Boston : Press [in English].